

ПЛАНИРОВАНИЕ ПРИРОДООХРАННЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В БАССЕЙНАХ МАЛЫХ РЕК

Совгира С. В.

*доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой химии,
экологии и методики их обучения*

Гончаренко А. Е.

*кандидат биологических наук, доцент, заведующая научно-
исследовательской лабораторией «Экология и образование»*

Берчак В. С.

младший научный сотрудник

Уманский государственный педагогический университет

имени Павла Тычины

ул. Садовая, 2

г. Умань

Черкасская обл.

Украина

20300

В публикации освещены проблемы планирования природоохранных мероприятий в бассейнах малых рек. Предложено четыре направления работ для улучшения состояния реки: проведение независимой общественной экспертизы состояния реки, организация работ по благоустройству долины реки, проведение промоакций, осуществления экологического образования.

Ключевые слова: малые реки, природоохранные мероприятия, долина реки, промоакции, экспертизы состояния реки.

ПЛАНУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ У БАСЕЙНАХ МАЛИХ РІЧОК

У публікації висвітлено проблеми планування природоохоронних заходів у басейнах малих річок. Запропоновано чотири напрями робіт для

покращення стану річки: проведення незалежної громадської експертизи стану річки, роботи із упорядкування долини річки, проведення промоакцій, здійснення екологічної освіти.

Ключові слова: малі річки, природоохоронні заходи, долина річки, промоакції, експертизи стану річки.

Будь-яка діяльність людини відображається на стані річкової долини конкретної річки. Особливо чутливі до антропогенних впливів малі річки, які складають близько 60% протяжності річок України, що охоплюють значну частину її території.

У тому випадку, коли річка ще не втратила свого значення як водотік, існують можливості для відновлення її природних комплексів. Складаючи план природоохоронних робіт, насамперед, слід визначитися, які з них екологічно доцільні та економічно виправдані. Повернути річці її природний вигляд – означає створити умови для найефективнішого виконання усіх її функцій, у тому числі і самоочисної.

Робота має розпочинатися з ретельного планування усіх її етапів. Перш за все необхідно усвідомити: яка проблема стоїть перед вами? хто несе відповідальність за наявний екологічний стан річки? які умови можна створити для змін? чого конкретно плануєте досягти у своїй роботі? Яку саме шкоду довкіллю намагаєтесь зупинити і зменшити, чи якій шкоді прагнете запобігти? Що буде з річкою, якщо цього не зробити?

Першочерговими дослідженнями, які необхідно виконати перед тим, як розпочнеться робота з оздоровлення річкового басейну є встановлення:

- негативного впливу на річку антропогенних чинників та якості води у ній;
- загрози здоров'ю людей, що можуть виникнути в результаті неякісної річкової води;
- порушення положень Водного кодексу щодо водоохоронних зон тощо [1].

Перекручена чи недостовірна інформація може завдати шкоди природоохоронній роботі і позбавити підтримки влади та місцевого населення.

Необхідно усвідомити те, що може стати на заваді успішному виконанню роботи: чи то фінансові труднощі, чи брак організованості, чи втручання місцевої влади, яку заздалегідь не повідомили, тощо. Бажано врахувати сприятливість погодних умов чи пори року для проведення заходів. Адже, на заваді може стати і зatoryжна весняна повінь, і недавні сильні зливи, і невдало вибраний час для посадки дерев чи екологічної експертизи.

Саме природоохоронна дія – це той комплекс робіт, які необхідно виконати для покращення стану річки.

Усі роботи на малій річці можна звести до кількох напрямів:

1. Проведення незалежної громадської експертизи стану річки чи господарських об'єктів.

2. Роботи із упорядкування долини річки чи її водоохоронних зон (благоустрій прибережної смуги річки в районі населеного пункту; посадка дерев; розчистка джерел та витоків річки).

3. Проведення екологічних промоакцій для привернення уваги широкого загалу до найгостріших проблем річки.

4. Екологічна освіта молоді та просвіта населення.

Розкриємо більш детально характеристику кожного виду природоохоронної діяльності.

Проведення незалежної громадської експертизи стану річки здійснюється в декілька етапів:

1) експертиза дотримання положень чинного законодавства, зокрема положень Водного та Лісового кодексів України;

2) виявлення джерел забруднення річки: картування сільськогосподарських комплексів (ферм, цукрових заводів, льонозаводів, літніх таборів худоби, гноєсховищ тощо); картування сміттєзвалищ (постійних, тимчасових, стихійних); виявлення місць та часу скидання стоків

промислових та комунальних підприємств; картування кар'єрів із добування глини, піску, гравію тощо; виявлення інших джерел забруднення.

3) експертиза стану природних комплексів річки та її долини, у тому числі і якості води.

Такий тип діяльності потребує залучення відповідних фахівців і може включати: пошук рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин; вивчення різноманіття водних і біляводних мешканців; дослідження порушень природних комплексів водозбору; санітарні дослідження водотоку; хімічний аналіз води у річці.

Важливо, щоб одержані результати були доведені до відома місцевої влади, оприлюднені в ЗМІ.

Роботи із впорядкування долини річки. Упорядкування долини річки – один із найдоступніших видів природоохоронної діяльності, під час якої необхідно: прибрати від сміття берег; розчистити та огородити замулені джерела; посадити декілька дерев на березі; закріпити вербовими кілками схили молодого яру; здійснити благоустрій місць відпочинку тощо.

Більш глобальні роботи – це винесення за межі водоохоронної зони джерел забруднення – гноєсховищ, складів міндобрив, тваринницьких ферм тощо. Вони потребують: наявності фінансів; тривалої попередньої роботи (виявлення, дослідження, планування); офіційного узгодження із владними структурами; по закінченню, обов'язкової рекультивації (відновлення природного стану) порушених земель.

Рекультивація земель, так як і впорядкування водоохоронних зон та природних захисних смуг, може проводитися шляхом залуження території та створення лісонасаджень. Штучно висаджені рослинні угруповання мають відповідати природним. Найкраще просто «запозичити» склад насаджень на сусідніх, природних ділянках заплави. Вибираючи їх тип, необхідно врахувати те, що рослинність у водоохоронній зоні річки має виконувати берегозахисну та водозахисну функції. Тому як і лісосмуги, так і невеличкі гаї, що насаджуються, мають містити як чагарники, так і дерева, під якими

добре розвиваються трави. У випадку залуження заплавних ділянок, слід використовувати багатоконпонентні травосуміші, які включатимуть багаторічні злаки та бобові рослини.

У заплаві необхідно перевагу надавати створенню злаково-різнотравних луків. Для схилів та берегових терас найкраще підходять світлі діброви. Для піщаних арен – бори та субори (змішані сосново-листяні насадження). Для прибережних ділянок доцільні посадки верболозу, що можна зробити, вбивши вербові кілки вздовж берега річки. На перезволожених територіях – вільха, осокір чи верба або можливе утворення болітця. На перехідних ділянках із селищами, сільськогосподарськими садибами, угіддями, дорогами тощо доцільно створювати захисні лісосмуги різного типу або невеличкі сади.

Водоохоронні роботи в долині гірської річки мають свої особливості, пов'язані, насамперед, із необхідністю підтримання пропускнуої здатності її русла під час паводків. У той час як для рівнинної річки наявність меандр (природних звивин русла) сприяє водоочисній функції, найменша перешкода на шляху водного потоку в горах може призвести до фатальних наслідків. Це може бути: самовільне забирання гравію, розорювання берегів до урізу води, заростання русла у маловодні роки чагарниками, засмічення русла тощо. Як берегозахисний захід можливим є:

- закріплення ґрунту на межі ріллі з боку річки (закріплення за допомогою металевої сітки, «жива огорожа» із ожини чи верболозу або смуги луків);
- підтримання русла річки у задовільному стані (прибирання сміття, що принесла вода, повалених дерев та розчищення русла від заростів);
- оранка та посіви поперек схилів, терасування;
- підсів багаторічних трав у виноградниках та садках, створення ґрунтозахисної дернини;

– землекористування, при якому надається перевага полям невеликої площі, де чергуються ділянки з однорічними та багаторічними культурами, городина із зерновими культурами тощо.

Проведення екологічних промоакцій. Екологічні промоакції – це комплекс різноманітних заходів, спрямованих на привернення уваги широкого загалу до екологічної проблеми та її вирішення. Це може бути:

– організація мітингу, пікетування з приводу гострої екологічної проблеми (наприклад, щодо закриття сміттєзвалища, промислового кар’єру, аварійного скидання стічних вод місцевим заводом, недієздатності наявних очисних споруд чи несанкціонованого землевідведення у водоохоронній зоні);

– упорядкування конкретної ділянки долини річки;

– акція впорядкування та освячення джерела;

– інформаційні акції (серії публікацій, підготовка теле- і радіопередач тощо).

Екологічна освіта молоді і просвіта населення. Діяльність у цьому напрямі може бути найрізноманітніша – від серйозних наукових лекцій фахівців до проведення виставок-ярмарок виробів народних майстрів чи дітей, присвячених проблемам конкретної річки. Бажано використовувати місцеві традиції, народні чи релігійні свята для розширення аудиторії слухачів.

Серії лекцій можна поєднати із щорічними конференціями вчителів, управлінців, агрономів.

Необхідно активно співпрацювати з гуртками школярів та студентів, дитячими садками, іншими навчальними закладами.

Ефективним є використання показових стендів, стінгазет, листівок, фотокомпозицій, присвячених проблемам конкретної річки [2].

Крім вище перерахованих заходів, необхідно звертати увагу молоді, громадськості та населення в межах водозбору на історичну цінність водних об’єктів, духовне єднання людини та навколишнього середовища, створення

відчуття комфорту від життя на непорушеному господарською діяльністю ландшафті, виховання у людини стану «екології душі», яка є небайдужою до проблем річки, сприймання цих проблем з точки зору не тільки потреб сьогодення, але й їх розвитку у майбутньому.

Література:

1. Екологічна робота і виховання у сільській школі : навч.-метод. посібник / С. В. Совгіра, О. С. Осадчий, Г. Є. Гончаренко. – К. : Наук. світ, 2002. – 170 с.
2. Трансформація ландшафтних екосистем річкових долин Центрального Побужжя : монографія / [Гончаренко Г. Є., Совгіра С. В., Лаврик О. Д., Гончаренко В. Г.]. – К. : Наук. світ, 2009. – 329 с.